

ВІДТВОРЕННЯ У ПРОЦЕСІ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ УСНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено питанню транскрипції як важливого етапу в процесі лінгвістичного дослідження усного дискурсу, зокрема телевізійних новин. Цей етап суттєво впливає на весь хід аналізу записаного фрагмента мовленнєвої події. Автор аналізує методологічний аспект транскрипції та робить короткий огляд нині існуючих нотаційних систем і принципів, розроблених різними дослідниками.

Говорячи про відтворення в процесі лінгвістичного дослідження усного дискурсу, ми передусім маємо на увазі транскрипцію, яка сама по собі є дуже важливим методологічним моментом, який суттєво впливає на весь хід аналізу записаного фрагмента повідомлення. Багато тут залежить від особистості дослідника та від мети дослідження.

З того, що відомо про складні когнітивні процеси, що відбуваються у свідомості людини, яка здійснює транскрипцію, треба зробити висновок, що на нього, як і на будь-якого користувача мови, цілком поклатися не можна [1, 457]. Різні дослідження довели, що в процесі транскрипції людина мимовільно змінює дискурс, переставляє, пропускає і підміняє якісь елементи, неправильно «чує» його [2, 103]. Це ще раз демонструє інтерпретативний і, зрештою, суб'єктивний характер дослідження вже на рівні транскрипції усного дискурсу.

Варто відзначити, що нікому ще не вдалося створити універсальну систему транскрипції усного дискурсу: «записувати тексти може будь-хто, але добре записувати тексти вже набагато складніше...» [3, 32].

Треба також пам'ятати, що транскрипт неприпустимо перетворювати на самодостатню сутність - він завжди буде виконувати вторинну функцію. Істинним предметом аналізу лишається розмова в природних умовах соціального життя [4, 9; 5, 653]. І навіть аудіо- або відеозаписи є транскрипцією, в широкому розумінні цього слова, яка наближає дослідника до самого дискурсу [2, 97].

Для оцінки нотаційних систем різні автори користуються певним набором «критеріїв», наприклад: транскрипт має бути простим у користуванні, щоб його можна було легко зіставляти, вивчати, читати та інтерпретувати (людина і комп'ютер).

До адресата або споживача наукової інформації транскрипт може дійти в трьох варіантах: (1) на нього може бути зроблене лише посилан-

ня, (2) може бути представлений якийсь його фрагмент (часто як ілюстрація) і, нарешті, (3) він може бути наведений повністю (у вигляді додатка або якимось інакше).

Дж. Дю Буа проголошує п'ять максим транскрипції [6, 78] : 1) правильно визнач категорії (category definition), 2) зроби систему доступною (accessibility), 3) зроби транскрипцію здоровою (robustness), 4) зроби транскрипцію місткою (economy), 5) зроби систему адаптивною (adaptability). З одного боку, ці максими сформульовані таким чином, що з ними важко не погодитися або свідомо порушити їх, але, з іншого боку, ці формулювання настільки узагальнені, що їх цінність з точки зору побудови конкретної системи транскрипції видається сумнівною. Дю Буа створив свою систему транскрипції дискурсу (DT), яка відповідає його максимам, однак він не довів переваг своєї системи саме за цими п'ятьма максимами. Виходячи із загального критерію працездатності, корисності нотаційної системи, ряд авторів розробили такі сім принципів транскрипції [див.: 7, 102; 2, 98-104; 5, 654-655]:

1. *Вибірковість (Parsimony)*. Транскрипції підлягають тільки ті компоненти дискурсу, які мають аналізувати. Як результат, читачу транскрипту подається тільки те, що є релевантним з точки зору аналізу і що надає йому певного змісту.
2. *Конвенціональність (Conventionality)*. Графеми використовуються тільки для сегментного представлення лексичних одиниць, а знаки пунктуації в їх звичайній функції стандартних символів - для розділу структурних одиниць і уточнення їх значення.
3. *Лексична цілісність (Lexical Integrity)*. Цілісність слів не повинна порушуватись ніякими іншими умовними позначеннями (що значно підвищує ефективність роботи з транскриптом як у плані його складання або аналізу, так і в плані його сприйняття, тобто саме читабельності).

4. *Об'єктивність (Objectivity)*. Суб'єктивні сприйняття, оцінки і категоризації з боку складача транскрипту не повинні подаватися як об'єктивні виміри.
5. *Однозначна відповідність (One-to-One Correspondence)*. Одному символу нотаційної системи має відповідати тільки одна властивість усного дискурсу і навпаки - один елемент мовленнєвої комунікації (одна її категорія) має позначатися тільки одним символом.
6. *Приоритет опису (Description)*. Паралінгвістичні вокальні прояви нефонологічного характеру, наприклад сміх або плач, варто описувати, а не позначати умовними символами.
7. *Роздільність (Separation)*. Описи, інтерпретації, пояснення і коментарі повинні бути графічно виділені і чітко відрізнятися від самого «тексту» фонологічного, вербального ряду транскрипту.

До речі, жодна з відомих нині нотаційних систем повністю не відповідає всім семи принципам, узятим разом.

Принцип конвенційності легко виконати щодо графем у вигляді традиційних літер. А от використання знаків пунктуації в їх звичайній функції, яку вони виконують у письмових текстах, підвищує суб'єктивність аналізу, викликає багато суперечок (поставити крапку чи кому). Усний дискурс - це потік «слів» у «просодичному просторі». І те, як вимовлені й певним чином згруповані слова узгоджуються із паузами, інтонацією, голосністю, дозволяє зробити висновок про функцію фрази у відношенні до дискурсу. Тому Дж. Дю Буа і виділяє два аспекти аналізу інтонації: *функціональний* і *фонетичний* [6, 52-57], і переосмислює традиційні знаки пунктуації з точки зору функціонального аспекту інтонації дискурсу. Крапка позначає комплекс інтонаційних контурів («аломорфів інтонації», за Дю Буа) і пауз з функцією завершеності (final). Комуєю позначається комплекс інтонаційних контурів і мікропауз із функцією продовження або незавершеності (continuing, «more to come»). Знак питання використовується в апелятивній функції (areal) при зверненні за підтримкою або підтвердженням висловлювання.

Просодичне прочитання знаків пунктуації властиве багатьом дослідникам [6; 8; 9, 43; 10, 121; 11; 12, 431-432; 13 та ін.].

Цікава дискусія розгортається з приводу принципу об'єктивності під час виконання такої простої, але водночас дуже відповідальної операції, як категоризація паузи [див. 14, 328; 2, 100-101]. Одні

дослідники оцінюють паузи чисто суб'єктивно як (не)значні, інші хронометрують їх з точністю до десятих часток секунди. Технічно це сьогодні можливо зробити. Але й отримана «об'єктивно» точна довгота паузи не знімає проблеми. Річ у тім, що слухач не вимірює абсолютну довготу паузи в мовленні. Сприйняття цієї величини насправді суб'єктивне і відносне - воно залежить від багатьох чинників, наприклад очікуваної її довготи і темпу попереднього мовлення. Пауза в 0,3 секунди в різних умовах видається одній і тій самій людині то довшою, то коротшою. Норми варіюються і соціокультурно: англійці на стику речень звичайно тримають паузу (очікують цього і від інших) довше, ніж американці [див. 15, 23; 16]. Це означає, що об'єктивні кількісні методи не завжди виправдані. Дослідник, який володіє мовою і нормами спілкування в даному соціумі, робить оцінку інтуїтивно, як і самі учасники спілкування.

На сьогодні існує кілька нотаційних систем і багато їх варіацій:

- Традиція драматичного запису в *конверсійному аналізі* і *етнометодології*, яка склалася, в основному, завдяки Гейл Джефферсон [17; 18; 19, IX-XVI; 4, 9-17; 20, 278-282; 21, 6-8; 22, 70-78; 23, 313-314].
- Нотаційна система, яка була прийнята під час здійснення європейського проекту *Survey of English Usage*, відомішого під назвою *London-Lund Project*, котрий здійснювався за безпосередньої участі Яна Свартвіка, Рональда Кверка [24; 25] і частково Дж. Ліча.
- Система транскрипції дискурсу Джона Дю Буа [6; 8], яка називається *Discourse Transcription (DT)*. У. Чейф запропонував доповнення до DT для аналізу просодичних одиниць [9].
- Джон Гамперц і Норін Беренц [10] розробили свою нотаційну систему, яка природним чином виросла із традиції етнографічних досліджень мовлення в соціальних інститутах міст.
- На доповнення до названих вище систем існує багато варіацій на них, наприклад системи Д. Таннен [13], Д. Шифрин [11], М. Макарова - нотаційна система *ТРУД* (Транскрипція Усного Дискурсу) [26, 1 Ю---] та ін.

До речі, більшість із цих систем отримали потужне програмне забезпечення і легко обробляються на комп'ютері, хоча найнезручнішою для комп'ютера і досі залишається метамова транскрипцій конверсійного аналізу.

Якщо подивитись на перераховані системи у світлі максим Дж. Дю Буа і загальних принципів транскрипції за Коваль і О'Коннелл, то легко переконатися, що принцип вибіркової порушується тими, хто хоче в транскрипті досягти рівня повноти передачі реального мовленнєвого спілкування [6, 97; 2, 99]. По-перше, це утопія, і утопія небезпечна, оскільки вона веде до підміни живого дискурсу як предмета дослідження його транскриптом. По-друге, це суперечить максимі економії і так перевантажує транскрипт, що ефективність роботи з ним значно знижується.

Системи транскрипції використовувались у різних сферах діяльності (релігія, право, медицина, освіта) ледь не з моменту появи письма, тож транскрипція усного мовлення «не відноситься ні до розряду новітніх винаходів, ні до виключно наукових прийомів» [5, 647]. Як правило, в першу чергу транскрибувалася вербальна складова повідомлення, спочатку без вказівки на інші аспекти мовлення: інтонацію, паузи, довготу звуків і слів, темп мовлення, голосність, придихання, сміх, плач, а також різноманітні екстралінгвістичні явища.

Запис вербальних компонентів залежно від цілей дослідника в конкретних умовах може здійснюватися різними способами: 1) *стандартна орфографія*, яка відповідає нормі літературної мови і забезпечує простоту і швидкість сприйняття й обробки тексту, однак не фіксує потенційно значущі відхилення від норми, 2) «*літературна*» *буквенна транскрипція* враховує типові відхилення у вимові, наприклад діалектні чи розмовні *ye, wanna, gotta, gimme* замість *your, want to, got to, give me*, 3) *псевдофонетична транскрипція* [eye dialect- 5, 648; 15,20] набагато менш системна, але дає можливість враховувати більшу кількість відхилень, наприклад: *iv* замість *of*, *b'cuz* замість *because*, *askedch* замість *asked you*, 4) *фонетична транскрипція* забезпечує найточнішу і найдетальнішу передачу усного мовлення, але її використання вимагає спеціальної підготовки й ускладнює оброблення тексту. Тим паче, що користуватися нею доцільно тільки обмежено, при передачі найбільш складних фонетично сегментів «тексту», які важливі для загальної інтерпретації дискурсу [8, 73-74].

Запис невербальних компонентів також дуже важливий для інтерпретації дискурсу. Вони мають велике семіотичне і психологічне навантаження: висота, мелодика, темп і ритм мовлення, голосність - усе це задіяне у формуванні смислів в умовах усного спілкування. Хоча і тут дослідник сам вирішує залежно від мети і специфіки матеріалу, наскільки детально відображати їх у транскрипті.

Екстралінгвістичні елементи дуже важко систематизувати: крім міміки, кінетики і проксемики сюди входять практично всі обставини і події, які супроводжують акт спілкування. В цьому криється велика методологічна небезпека: з одного боку, якщо фіксувати все або майже все, аналіз мовлення просто розчиниться в описі ситуації, але з іншого боку, всяке обмеження екстралінгвістичного компонента виводить на перший план фактор суб'єктивності, оскільки сам дослідник, оцінюючи фрагменти загальної картини, приписує їм різні ролі в комунікативному процесі, причому не завжди виправдано. Щоб уникнути цього, найоптимальнішим під час запису екстралінгвістичних елементів вважається використання стратегії обережної вибіркової.

У нашому дослідженні будемо користуватися перевіреною часом технікою запису транскрипту і символами, розробленими Гейл Джефферсон [17; 25, 313-314].

Квадратні дужки вказують на те, що частини висловлювань, взяті в дужки, промовляються одночасно. Ліва дужка позначає початок такої накладки, а права - кінець.

I don't [know]
[you] don't

Двокрапка вказує, що попередній склад подовжений. Кількість двокрапок - спроба відобразити довготу подовження.

We: ::11 now

Дефіс позначає обрив попереднього складу.
But-

Великі літери знаменують голосність висловлювання (або його частини).

CAPS

Курсив або підкреслення використовуються, щоб позначити наголос, який робить мовець на цьому висловлюванні або його частині.

italics underscoring

Знак рівності позначає, що між фразами немає часового проміжку. Часто для зручності транскрибування ним користуються, щоб позначити, що наступний мовець починає говорити одночасно із закінченням висловлювання першого.

'Swhat I said =

= But I didn't

Крапка в круглих дужках символізує паузу довготою в одну десятю секунди.

(-)

Числа в круглих дужках позначають секунди і десяті частки секунди пауз, які виникають між репліками мовців, або всередині висловлювання.

(1.3)

Знак дієзу музичної партитури позначає паузу довгою близько секунди, які неможливо було визначити точніше.

(#)

Подвійні круглі дужки використовуються для описових слів, які не належать до транскрибованих висловлювань.

((very slowly))

Круглі дужки зі словом у них позначають, що щось було почуто, але дослідник не впевнений, що саме. Цей символ може служити сигналом того, що цей транскрипт ненадійний.

(word)

Круглі дужки з символом л: позначають зволікання або спотикання у процесі мовлення.

I (x) I did

Знаки пунктуації використовуються для позначення інтонації, а не граматики. Крапка - «спад», знак питання - «підйом», а кома - «спад - підйом».

. ? ,

Символи градуса позначають м'якість, або знижений рівень голосності промовляння фрази. Правий символ позначає повернення до нормального рівня звучання.

° So you did ° I see.

Індикатори дихання. Крапка, а за нею hh означають вдих, а просто hh - видих.

.hhhh

Часточки сміху.

hunh-heh eh-heh hengh

Як зразок запису транскрипту за допомогою цієї нотаційної системи наведемо приклад фрагмента тексту монологічного і діалогічного дискурсу новин BBC World від 16 травня 2002 р.:

Announcer: Now (.) what did the White House know and when? The Bush administration is facing intense pressure about the startling revelation that it had been warned about the threat of hijacking about a month before the September 11 attacks. Now (.) eight months after the event the White House suddenly admits that it had known that terrorists' organizations like Usame Ben Laden's were targeting US airlines.

Ari Fleischer, the President's spokesperson, says the threats were va::gue

and non-specific, and no time did they suggest planes would be used as weapons. But is that all for what they stood?

Politicians from both parties smell a rat and the White House now faces some damaging questions, °as Nick Brian reports °.

Reporter:

What did the President know and when did he know it? Much more it seems that the White House has previously let slip. Early last August Mr. Bush received a secret briefing from the CIA that included information that terrorists connected with Usame Ben Laden had discussed the possibility of hijacking American planes. The morning came just weeks before the attacks of September the 11th and such was the concern the law enforcement agencies had been placed on alert. But it lacks specific information. The CIA never anticipated that the hijacked planes would be used as missiles.

Ari Fleischer: Possibility (.) of a- traditional hijacking (.) in the pre-September 11th sense has long been a concern (.) of the government (.) (word) back decades. The President did not- NOT (.) receive information about the use of airplanes as missiles, or suicide bombers. This is a new type of attack that had not been foreseen.

Reporter:

On its own, the CIA report didn't necessarily add up to that much, but just a few weeks earlier the FBI here in Washington received much more detailed information (.) from one of its agents in Arizona. Men with links to Al Qaeda, he said, were using American flight schools (.) to plot a hijacking attack...

Хоча на сьогодні не існує єдиної системи загальноновизнаних і загальноусталених методик, правил і процедур збору й опису мовленнєвого матеріалу, ми намагалися проаналізувати, як різні дослідники вирішують методологічні проблеми транскрипції з метою вибору найоптимальнішої з них.

1. Macwhinney B., Snow C. The Child Language Data Exchange System: An Update // Journal of Child Language- 1990.- Vol. 17.- P. 457-172.

2. O'Connell D. C., Kowal S. Basic Principles of Transcription // Rethinking Methods in Psychology- London, 1995(a)- P. 93-105.

3. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность.- Л., 1974.

4. Button C, Lee J. R. E. (eds.) Talk and Social Organisation,- Clevedon, Philadelphia, 1987.

5. O'Connell D. C., Kowal S. Transcription Systems for Spoken Discourse // Handbook of Pragmatics: Manual.- Amsterdam, Philadelphia, 1995(b).- P. 646-656.

6. Du Bois J. W. Transcription Design Principles for Spoken Discourse Research // Pragmatics- 1991.- Vol. 1- P. 71-106.

7. O'Connell D. C., Kowal S. Some Current Transcription Systems for Spoken Discourse *II* Pragmatics.- 1994.- Vol. 4.- P. 81-107.
8. Du Bois J. W., Schuetze-Coburn S., dimming S., Paolino D. Outline of Discourse Description *II* Talking Data: Transcription and Coding in Discourse Research.- Hillsdale, 1993.- P. 45-89.
9. Chafe W. L. Prosodie and Functional Units of Language *II* Talking Data: Transcription and Coding in Discourse Research.- Hillsdale, 1993.-P. 33-44.
10. Gumperz J. J., Berenz N. Transcribing Conversational Exchanges *II* Talking Data: Transcription and Coding in Discourse Research.- Hillsdale, 1993.- P. 91-122.
11. Schiffrin D. Discourse Markers.- Cambridge, 1987.
12. Schiffrin D. Approaches to Discourse.- Oxford, Cambridge, MA, 1993.
13. Tannen D. Talking Voices: Repetition, Dialogue, and Imagery in Conversational Discourse.- Cambridge, New York, 1989.
14. Levinson S. P. Pragmatics.- Cambridge, 1983.- 420 p.
15. Edwards J. A. Principles and Contrasting Systems of Discourse Transcription *II* Talking Data: Transcription and Coding in Discourse Research.- Hillsdale, 1993.- P. 3-32.
16. Tannen D. (eds.) Coherence in Spoken and Written Language.- Norwood, 1984.
17. Jefferson G. A Technique for Inviting Laughter and Its Subsequent Acceptance/Declination *II* Everyday Language: Studies in Ethnomethodology.- New York, 1979.- P. 346-369.
18. Brown G., Yule G. Discourse Analysis.- Cambridge, 1996.- 288 p.
19. Atkinson J. M. Understanding Formality: The Categorization and Production of "Formal Interaction" *II* The British Journal of Sociology- 1982.-Vol. 33 (1).-P. 86-117.
20. Boden E., Zimmerman D. H. (eds.) Talk and Social Structure: Studies in Ethnomethodology and Conversation Analysis.- Berkeley, 1991.
21. Hatch E. Discourse and Language Education.- Cambridge, 1994.-333 p.
22. Psathas G. Conversation Analysis: The Study of Talk-in-Interaction.- Thousand Oaks, 1995.
23. Dijk T. A., van Discourse as Social Interaction.- SAGE Publications.- London, 2000. - 324 p.
24. Quirk R. On Corpus Principles and Design *II* Directions in Corpus Linguistics: Proceedings of the Nobel Symposium 82.- New York, 1992.- P. 457-469.
25. Svartvik J. Corpus Linguistics Comes of Age *II* Directions in Corpus Linguistics: Proceedings of the Nobel Symposium 82.- New York, 1992.-P. 7-13.
26. Макаров М. Л. Основы теории дискурса.- М.: ИТДГК «Гнозис», 2003.- 280 с.

Y. Kucher

REPRODUCTION IN THE PROCESS OF LINGUISTIC RESEARCH OF ORAL DISCOURSE

The article deals with the problems of transcription as an important stage in the process of the linguistic research of oral discourse, TV news in particular. This stage influences greatly the whole course of the speech event analysis. The author analyses methodological aspect of transcription and presents existing notation systems and principles developed by different researchers.